

تحلیل پایداری محله‌های شهری با تأکید بر شورای اجتماعی محلات مطالعه موردی: ناحیه دو منطقه یازده شهر مشهد

صادق برزگر - استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران، ایران^۱
علیرضا قربانی - استادیار جامعه‌شناسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران، ایران
طیبه رضایی نوری - دانشجوی دکتری شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بروجرد، بروجرد، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۱۰/۲۵ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۲/۲۳

چکیده

امروزه شورای محلات نقش مهمی در توسعه شهرها ایفا می‌کنند و تشکیل شورا یکی از اقدامات اساسی در جهت نظم بخشیدن به مشارکت مردم در جریان توسعه شهرهاست. از این رو در پژوهش حاضر سعی شده است که تحلیل پایداری محله‌های شهری با تأکید بر شورای اجتماعی محلات در ناحیه دو منطقه یازده شهر مشهد بررسی شود. این تحقیق از نوع توصیفی - تحلیلی بوده و داده‌های مورد بررسی از طریق پرسشنامه محقق ساخته جمع‌آوری شده است. جامعه آماری شامل ساکنین محل بوده و حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۲۵۰ نفر تعیین شده است. برای انتخاب نمونه‌ها از نمونه‌گیری تصادفی سامانمند استفاده شده است. در تحلیل داده‌ها جهت بررسی نرمال بودن توزیع میانگین نمرات از آزمون کلموگروف اسمیرنوف، برای ارزیابی عملکرد از آزمون پارامتریک T و برای سنجش وابستگی از آزمون اسپیرمن استفاده شده است. نتایج تحقیق حاکی از آن است که بین عملکرد شورای اجتماعی محلات و پایداری اجتماعی با ضریب همبستگی ۰/۴۰۳ و سطح معنی داری ۰/۰۰۰ با توجه به مثبت بودن ضریب همبستگی رابطه مستقیم، بین عملکرد شورای اجتماعی محلات و پایداری اقتصادی با ضریب همبستگی ۰/۰۳۲ و در سطح معنی داری ۰/۶۱۵ عدم همبستگی، بین عملکرد شورای اجتماعی محلات با پایداری بوم‌شناختی با ضریب همبستگی ۰/۰۶۷- و سطح معنی داری ۰/۲۹۱ نیز عدم همبستگی و در رابطه با عملکرد شورای اجتماعی محلات و پایداری فرهنگی محله با ضریب همبستگی ۰/۲۱۶ و سطح معنی داری ۰/۰۰۱ و با توجه به مثبت بودن عدد ضریب همبستگی رابطه مستقیم وجود دارد. در مجموع، نتایج حاصل از تحلیل یافته‌های پژوهش، نشان از موفقیت نسبی شورای اجتماعی محلات در پایداری محلات محدوده مورد مطالعه دارد.

واژگان کلیدی: مشارکت، شورای اجتماعی محلات، پایداری، شهر مشهد

مقدمه

پایداری مفهومی است که بیش از دو دهه در متون توسعه شهری وارد شده و بر نظریات، رویکردها و تجارب آن تأثیر گذاشته و به عنوان یک تفکر اخلاقی، برقراری تعادل زیستی را میان ارکان مختلف محیط، مبنای عمل قرار داده است. نمود پایداری در عمل وابسته به سه زمینه اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست محیطی است که مثلث توسعه پایدار را تشکیل می‌دهد (Sunders, 2001:9). با تکامل یافتن تعریف توسعه پایدار اصول دیگری نیز به آن اضافه گردید، به طوری که الیکن^۱ و همکارانش در سال ۱۹۹۱ در کتاب «باز زنده سازی شهر» چهار اصل را برای توسعه پایدار مطرح می‌نمایند که عبارت است از: آینده‌نگری و نسل آینده، محیط‌زیست، برابری و مشارکت (Elkin et al, 1991). از این رو مشارکت به عنوان ابزاری جهت رسیدن به پایداری لحاظ گردید.

از سوی دیگر شهر به مثابه یک اندام وارده زنده و پویا است که همواره بخشی از آن در اثر عملکرد مخل طبیعی، انسانی یا اجتماعی طی زمان دچار فرسودگی یا تخریب می‌گردد (اصانلو، ۱۳۹۰). از این رو شهر سازان با آسیب‌شناسی شهرهای کنونی، راهکارهایی برای دستیابی به شهر پایدار ارائه نمودند. دستیابی به توسعه پایدار با دیدگاه کل نگر و در مقیاس اجرایی محلی می‌تواند محقق شود. از این رو امروزه عمده‌ترین مباحث و راه‌حل‌های پایداری شهری در مقیاس محله مطرح می‌شوند. دلیل این امر به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه حاد بودن مسائل و بحران‌های زیست‌محیطی در مقیاس محلی است (عزیزی، ۱۳۸۰: ۳).

محله به عنوان کوچک‌ترین واحد تقسیمات شهری و سلول‌های تشکیل‌دهنده بافت شهری در نظام برنامه‌ریزی شهری نقش ویژه و خاصی را ایفا می‌کند. از آنجایی که محلات در کنار همدیگر به شهر معنا و هویت می‌بخشند، و از طرفی در بسیاری از شهرها با پدیده بحران هویت به‌ویژه در کلان‌شهرها روبه‌رو هستیم که با مشارکت آگاهانه ساکنان محلات و واگذاری مسئولیت به مردم می‌توان توسعه هر محله را به‌وسیله مدیران و ساکنان آن‌ها، ایجاد نموده که از این طریق علاوه بر هویت بخشی بیشتر به محلات با شناخت عوامل طبیعی و تغییر آن‌ها، مقدمات تغییر و تحول ساختاری را می‌توان فراهم کرد (توسلی، ۱۳۷۹: ۱۳).

بنابراین با در نظر داشتن این مؤلفه‌ها و اجرایی شدن این نگرش، تحول و تغییر قابل ملاحظه‌ای در اداره امور شهرها پدید خواهد آمد، از این رو اقدامات و فعالیت‌های مدیریت شهری در سال‌های گذشته و اخیراً در جهت اجرایی کردن تفکر محوری و محله محوری و همچنین واگذاری امور محلات در قالب مشارکت اجتماعی در این چارچوب ارزیابی می‌شود، که بیانگر گام‌های اساسی و بنیادی در این مسیر است (Amado et al, 2009: 2-7).

یک محله پایدار خواهان سرزندگی و کیفیت برای ساکنین خود است، که برای نیل به این مقصود به کاربران خود نیاز مبرم دارد. برای حضور هر چه بیشتر کاربران و تشویق آنان به مشارکت جمعی باید به خواسته‌ها و نظرات آن‌ها توجه شود. این نظریات با معیارهای تخصصی پایداری جمع شده و در نهایت اصول طراحی یک محله پایدار از آن منتج می‌شود. بحث‌های متعدد امروزی مجامع علمی و تخصصی نیز مؤید این مطلب است که دلیل اصلی شکست طرح بهسازی و ساماندهی محلات و عدم تحقق آن‌ها در دوره پیش‌بینی شده، فقدان حضور ساکنان و بی‌توجهی به نیازهای مردم در تهیه و اجرای این گونه طرح‌ها بوده است (اقتصادی، ۱۳۹۱: ۸۲).

مشارکت مردم در روند تصمیم‌گیری یکی از عناصر اصلی حکومت مردمی بوده و افزایش مشارکت مردم در امور شهری می‌تواند در ایجاد تعادل شهری نقش ارزنده‌ای ایفا کند (تقوایی، ۱۳۸۸: ۲۱). برای داشتن چنین پایداری در محله‌های شهری بدون شک نیاز شدیدی به حضور و مشارکت مردم وجود دارد، چرا که بدون حضور آن‌ها هیچ‌کدام از این امور محقق نمی‌شود و به هدف اصلی ایجاد شهر که لذت شهرنشینان از سکونت خود در شهر است نمی‌توان

1. Elkin

دست‌یافت (Scout, 2009: 89).

مشهد یکی از شهرهای بزرگ کشور ایران است که به خاطر موقعیت خاص خود دارای رشد سریعی چه در زمینه جمعیت و چه در زمینه توسعه فیزیکی بوده است. از دهه ۱۳۴۰ که آغاز رشد شهرنشینی در کشور ایران است، رشد جمعیت شهر مشهد نیز شتاب تازه‌ای پیدا کرد. در دوران قبل از دهه ۱۳۴۰ جمعیت شهر مشهد در هر ۳۵ تا ۴۰ سال دو برابر می‌شد، در حالی که از این دوره به بعد جمعیت شهر طی ده سال دو برابر گشت (دهاقانی، ۱۳۸۵: ۴۵۵).

شهر مشهد به دلیل وجود بارگاه ملکوتی امام رضا (ع) همواره مورد توجه خاص بوده است و از طرفی تنها قطب شهری بزرگ در قسمت شرقی ایران است. به همین دلایل، جمعیت زیادی را به خود جذب می‌کند. برای اداره کردن شهری که سالانه علاوه بر جمعیت ثابت چندمیلیونی خود، چند میلیون زائر را نیز پذیراست باید شیوه مدیریت خاص و مدیرانه‌ای را به کار برد. شهرداری مشهد با توجه به شناسایی پتانسیل‌های موجود در محلات و رفع مشکلات موجود، به تأسیس شورای اجتماعی محلات در سال ۱۳۸۹ اقدام کرده است که از آغاز آن حدود ۷ سال می‌گذرد. در حال حاضر در شهر مشهد ۱۵۸ محله وجود دارد و بیش از ۱۵۰۰ عضو فعال در شورای این محلات به عنوان نمایندگان افتخاری اصناف و اقشار مختلف در خصوص بهبود وضعیت محل سکونت خود چاره‌جویی می‌کنند (دبیرخانه شورای اجتماعی محلات شهر مشهد، ۱۳۹۳). مهم‌ترین اهداف شورای اجتماعی محلات نیز افزایش مشارکت‌های اجتماع، تقویت هویت محلات، افزایش اعتماد اجتماعی، شناسایی و بهره‌گیری هدفمند از فرصت‌های اجتماعی محلات، نهادینه‌سازی نظارت همگانی و... است (مسعودی و نوغانی، ۱۳۹۵: ۵۱).

شورای اجتماعی به‌عنوان نهادی که کوچک‌ترین هسته شهری یعنی محله را در خود جا داده است می‌تواند در جهت مشارکت برای پایداری شهرها نقش عمده‌ای را ایفا نماید؛ از این رو هدف اصلی در این پژوهش، بررسی تأثیر عملکرد شورای اجتماعی محلات بر پایداری محله‌های شهری ناحیه دو منطقه یازده شهر مشهد می‌باشد. الگوی توسعه محلی در قالب نگرش‌های سنتی در شهرسازی سابقه‌ای دیرینه دارد، در دوره‌های اخیر به‌ویژه در نیمه دوم قرن بیستم، بسیاری از نظریه پردازان شهری، رویکرد مجددی را به بازآفرینی کارکردهای «محله مقیاس» مورد تأکید قرار داده‌اند (رفعیان و هودسنی، ۱۳۸۳: ۱۵). پژوهش‌هایی که در سطح خارجی و داخلی در این راستا انجام شده می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

تمکین و روهِه^۱ (۱۹۹۸)، در تحقیقی که به بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و پایداری محله‌ای پرداخته‌اند پایداری محله‌ای را یکی از عوامل مؤثر در تسهیل کنند توسعه اجتماعی می‌دانند در این تحقیق با ترکیب در ساختار محیط اجتماعی فرهنگی و زیرساخت نهادی مقیاس جهت‌سنجش سرمایه اجتماعی ایجاد گردیده و در مقایسه زمانی، تأثیرات سرمایه اجتماعی بر تغییرات محله‌ای مورد بررسی قرار گرفته است. سوزان راش‌توردم (۲۰۰۳) به ارتباط مابین هویت شهری و بازیابی آن و دست‌یابی به پایداری با مطالعه موردی بر روی محلات شمالی شهر تورنتو در کانادا می‌پردازد و تأکید می‌کند که در کلان‌شهرهای امروزی رمز دستیابی به توسعه پایدار شهری از طریق توجه به عامل «حفظ هویت فرهنگی محلات شهر» می‌باشد. ضمن آنکه «هویت فرهنگی» ممکن است به سرعت با عدم برنامه‌ریزی مناسب و در خور از دست برود، لیکن بازیابی و تحقق مجدد آن به سهولت و در کوتاه مدت امکان‌پذیر است (صارمی، ۱۳۸۷: ۲۸).

فلینت^۲ (۲۰۰۹) نیز در پژوهشی به مطالعه جامعه و محله پرداخته و محله و جامعه را اشکال چندبعدی سازمان‌های انسان می‌داند که دارای تشابه یا به بیانی، نوعی از سکونتگاه‌های شهری است. کوپز^۳ (۲۰۱۲) در مطالعه‌ای با رویکرد

1. Tamkin & Roheh

2. Flint

3. coombs

شورای شهر مدنی، به این نتیجه می‌رسد که شوراهای امروزی باید ضمن داشتن همبستگی بین اعضا و چارچوب شهری خود به سمت مهارت‌های رهبری، مدیریت گروه و فعالیت گروهی حرکت کرده و به موضوع مشارکت شهروندان به روش‌های نوین در مدیریت شهری توجه ویژه نمایند.

حسینی (۱۳۸۶): در تحقیقی تحت عنوان "بررسی ساختار و عملکرد شورایی‌ها و راهکارهای بهبود آن در توسعه شهر مشهد": اجرا گردیده است. هدف اصلی این تحقیق بررسی ساختار و عملکرد اولین دوره شورایی‌ها در سال ۱۳۸۶ در شهر مشهد در ارتباط با ۱۲۶ انجمن شورایی محلی بوده است. افراد مهم‌ترین انگیزه عضویت خود را در شورایی‌ها کمک به همشهری‌ها و برطرف کردن مشکلات محله و منطقه محل سکونت خود اعلام داشته‌اند. مشکلات عمرانی، فرهنگی و اجتماعی و همچنین خدماتی مهم‌ترین مسائل مطرح شده در جلسات بوده است. حکمت‌نیا و علی‌زنگی‌آبادی (۱۳۸۹): در پژوهشی تحت عنوان "بررسی و تحلیل سطوح پایداری در محلات شهر یزد و ارائه راهکارهایی در بهبود روند آن": انجام شد و با شاخص‌های اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی به تبیین پایداری محلات پرداختند. حمید مسعودی و احمد رضانی فرخدا (۱۳۹۱): در پژوهشی به عنوان "بررسی آسیب‌های محلات (مطالعه موردی محلات ناحیه ۱ منطقه ۱۱ شهرداری مشهد)": اجرا شد. در این تحقیق محققین در صدد هستند ضمن آسیب‌شناسی محلات، میزان مشارکت شهروندان ساکن این محلات با مدیریت شهری را نیز مورد شناسایی قرار دهند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد بین میزان مشارکت افراد و مدیریت پایدار محلات رابطه معنی‌داری وجود دارد. مسعودی و نوغانی (۱۳۹۵) در تحقیقی با عنوان شورای اجتماعی محلات شهر مشهد، مشارکت شهروندی محله مینا، پنج محور اصلی شورای اجتماعی محلات یعنی وضعیت سازمانی شورا، وضعیت اعضای شورا، وضعیت درونی شورا، وضعیت مردمی شورا و وضعیت محلی شورا را مورد بررسی قرار داده است نتایج حاصل از بررسی محورها نشان از وضعیت مناسب شوراها داشته است.

مبانی نظری

مدیریت مشارکتی یکی از کارکردهای نسبتاً جدید مدیریت است که دارای معانی متعددی می‌باشد، مشارکت عنصر حیاتی در فرایند توسعه پایدار تلقی گردیده و از آن به عنوان حلقه مفقود فرایند توسعه یاد می‌کنند (الموند و همکاران، ۱۳۷۷: ۴۲). مشارکت به معنی به کار گرفتن منابع شخصی به منظور سهیم شدن در یک اقدام جمعی است (محسنی و جار اللهی، ۱۳۸۲: ۱۲). البته ناگفته نماند این نوع «مشارکت» در قالب یک فعالیت سازمان‌یافته عملاً از سال ۱۹۶۰ مطرح شد. اما تجربیات جهانی گواه حضور عینی آن در برنامه‌های توسعه شهری از سال ۱۹۸۰ و بعد از آن بوده است. مشارکت برای استفاده از استعدادهای مردمی و سپردن کارهای اجرایی و عملی به شهروندان ضرورت دارد و عالی‌ترین نهاد برای تجلی مشارکت مردم در شهرها، شورای محلات و انجمن‌های شهر است. این نهاد به نمایندگی از تمام ساکنان یک محله و شهر که دخالت و شرکت همه آن‌ها در برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری امکان‌پذیر نیست، به اداره امور شهر و نظارت بر آن می‌پردازد و در این میان می‌توان به اهمیت شورای محلات در پیش برد اهداف مدیریت شهری اشاره نمود. شورای محلات مردمی‌ترین نهادی هستند که موضوع مشارکت اجتماعی را به صورت ملموس و در پایین‌ترین سطح اجتماع محقق کرده‌اند (احمدی، ۱۳۷۹: ۱۳).

از این رو مشارکت مردمی رمز اصلی موفقیت طرح‌های توسعه شهری و همچنین یکی از عوامل کلیدی ارزیابی عملکرد نظام مدیریتی شهری و ارکان آن از جمله شهرداری‌ها است. نظریه‌های گوناگونی در مورد مشارکت مردم در طرح‌های توسعه شهری عنوان گردیده است از جمله ساموئل پل (۱۹۸۸)^۱، وایدمان^۲ و فمرز (۱۹۹۳)^۱، پرتی^۲ (۱۹۹۴) و

1. Samuel pol
2. adman

طالب (۱۹۹۸)، اما مهم‌ترین نظریه‌هایی که در این پژوهش ملحوظ گردیده عبارت‌اند از: نظریه شری اشتاین؛ به سال ۱۹۶۹ که در آن نظریه مشارکت شهروندان، با تعبیر قدرت شهروندی به کار گرفته شد و از آن به‌عنوان نردبان ۸ مرحله‌ای مشارکت استفاده گردید که به سه سطح: «محروریت از مشارکت، مشارکت جزئی و قدرت شهروندان تقسیم می‌شود» (شریفیان ثانی، ۱۳۸۰).

نظریه جیمز میچلی؛ این نظریه در مورد مشارکت شهروندان به سال ۱۹۸۶ بر اساس پاسخ دولت به مشارکت مطرح گردید و به چهار سطح، ضد مشارکت، مشارکت هدایت‌شده، مشارکت فزاینده و مشارکت واقعی تقسیم می‌شود (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۳). نظریه دیوید سون^۳؛ نظریه گردونه مشارکت سون که در سال ۱۹۹۸ مطرح شد و هدف اصلی آن مشارکت مردم در بهسازی و ساماندهی محلات، علاوه بر آگاهی و اطلاع‌رسانی به ساکنان، توانمند کردن آن‌ها در بازسازی، بهسازی و نوسازی بافت می‌باشد.

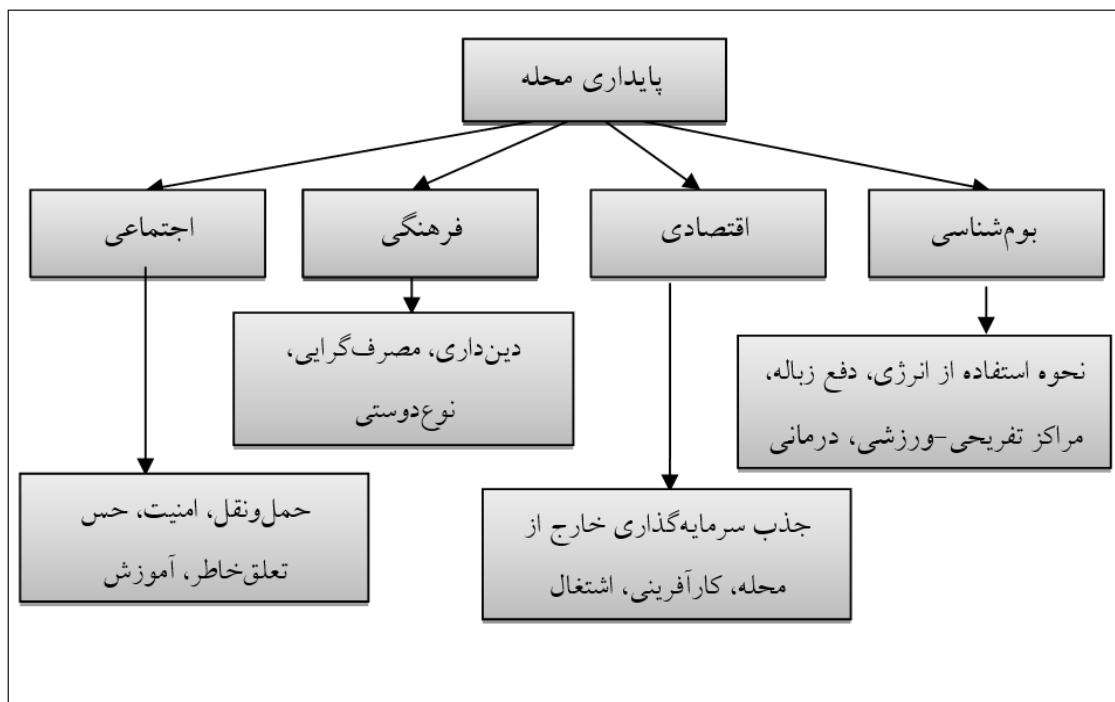
برای دستیابی به معیارهای پایداری در سطح محله‌های شهری، لازم است تا اهداف و اصول پایداری در شهرها و محله‌ها تشریح شوند. کنفرانس بین‌المللی بریستول در سال ۲۰۰۵، برای کشورهای عضو اتحادیه اروپا، زمینه‌ها و اصول پایه مشترکی را برای ایجاد و ارتقای محله‌های پایدار ارائه کرده است، که عبارت‌اند از: رشد اقتصادی عامل مهمی برای ایجاد و تثبیت محله‌های پایدار است، عدالت اجتماعی و ایجاد فرصت‌های برابر به‌طور مستقیم بر پایداری محله تأثیر می‌نهد، نقش محله‌ها و هویت غنی آن‌ها به پایداری منجر می‌شود و محله‌های پایدار از توسعه پایدار پیروی می‌کنند (ملکی و حبیبی، ۱۳۹۰:۱۱۶). مهم‌ترین نظریات پایداری در زمینه محلات شهری را می‌توان به‌صورت جدول زیر ارائه نمود.

جدول شماره ۱- بررسی دیدگاه‌های مختلف در زمینه محله پایدار

معیارهای پایداری در سطح محله	محقق، کشور، نهاد، کنفرانس/سال
دستیابی به سرپناه، مدیریت مناسب، برنامه‌ریزی کاربری زمین و ارتقای مقررات زیرساخت‌ها، سامانه انرژی و حمل‌ونقل، صنعت ساختمان، منابع انسانی و مدیریت مناطق در معرض بلایای طبیعی.	دستور کار ۱۹۸۷، ۲۱
ایجاد پایداری در محله از طریق ایجاد کاربری‌های فشرده و محلی، استفاده کمتر از اتومبیل، آلودگی و ضایعات کمتر، استفاده بهتر از منابع، مسکن مناسب برای همه، خودکفایی در محله، مشارکت و مداخله در امور محلی و حفاظت از فرهنگ محلی.	ویلر، ۱۹۹۸
دستیابی به پایداری محله در سه سطح ساختمان، سایت توسعه و ساختارها از طریق توجه به حفاظت اکولوژیکی، تراکم و طراحی شهری، توسعه درون‌شهری، مراکز محله‌ای، اقتصاد محله‌ای، حمل‌ونقل پایدار، مسکن ارزان‌قیمت، محله زیست‌پذیر، فاضلاب و آب‌های جاری، انرژی و بازیافت محلی.	کشور کانادا، ۲۰۰۱
دستیابی به محله‌های پایدار از طریق رشد اقتصادی، برقراری عدالت اجتماعی، دادن نقش مناسب به محله‌ها، ایجاد توازن بین مسائل اقتصادی و اجتماعی و محیطی، و تأمین نیازهای نسل حاضر و آینده.	کنفرانس بین‌المللی بریستول (اتحادیه اروپا)، ۲۰۰۵
تأمین مسکن‌های مناسب برای مردم، حمل‌ونقل عمومی مناسب، مدارس، خدمات درمانی، فروشگاه‌های محلی و محیط امن و پاک از طریق دستیابی به محیط فعال و فراگیر و امن، اداره مناسب از طریق مشارکت فراگیر، حساسیت به محیط‌زیست، طراحی و ساخت مناسب، دسترسی مناسب، رونق اقتصادی، خدمات مناسب، مساوات برای همه	کشور انگلستان، ۲۰۰۵

منبع: (حبیبی و ملکی، ۱۳۹۰:۱۱۹)

1. fires
2. pert
3. David son

شکل شماره ۱. متغیرهای مورد بررسی در تحقیق

روش پژوهش

این تحقیق از نوع توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر اسناد کتابخانه‌ای، پژوهش میدانی، و پرسشنامه است. با توجه به ماهیت کار و روش تحقیق، برای طبقه‌بندی و گویا کردن آمار و اطلاعات از جداول، نمودارها و نقشه و برای تجزیه-تحلیل اطلاعات از نرم‌افزار spss و روش‌ها و مدل آمار استنباطی استفاده شده است. پیش از تعیین روش آماری مناسب برای تحلیل فرضیه، نرمال بودن مشاهدات به صورت استنباطی با استفاده از آماره کلموگراف-اسمیرنف، بررسی شده و برای تجزیه تحلیل مشاهدات از روش‌های آماری همبستگی استفاده گردیده است، آزمون تی تک نمونه‌ای به منظور بررسی وضعیت بکار برده شده و از ضریب همبستگی اسپیرمن برای تعیین سطح معناداری متغیرها استفاده شده است. با توجه به اینکه جمعیت کل جامعه آماری مورد تحقیق یعنی ناحیه دو منطقه ۱۱ برابر با ۸۵۴۵۸ نفر بوده است، مطابق با فرمول کوکران و با میزان خطای ۰/۰۶۶، تعداد کسانی که پرسشنامه پر کردند ۲۵۰ نفر می‌باشند که با توجه به سهم جمعیتی کل محدوده مورد مطالعه، تعداد نمونه‌ها برای هر محله مشخص و با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی سامانمند جهت دسترسی به نمونه‌ها، تکمیل پرسشنامه‌ها انجام گرفت.

مفهوم اعتبار (روایی) به این سؤال پاسخ می‌دهد که ابزار اندازه‌گیری تا چه حد خصیصه مورد نظر را می‌سنجد (حافظ نیا، ۱۳۸۷). برای بررسی پایایی سوالات پرسشنامه با انجام تست آلفای کرونباخ همبستگی درونی آن‌ها مورد ارزیابی قرار گرفته و اعتبار سنجی شده است که نتیجه حاصله حاکی از پایایی پرسشنامه می‌باشد.

جدول شماره ۲. آزمون آلفای کرونباخ

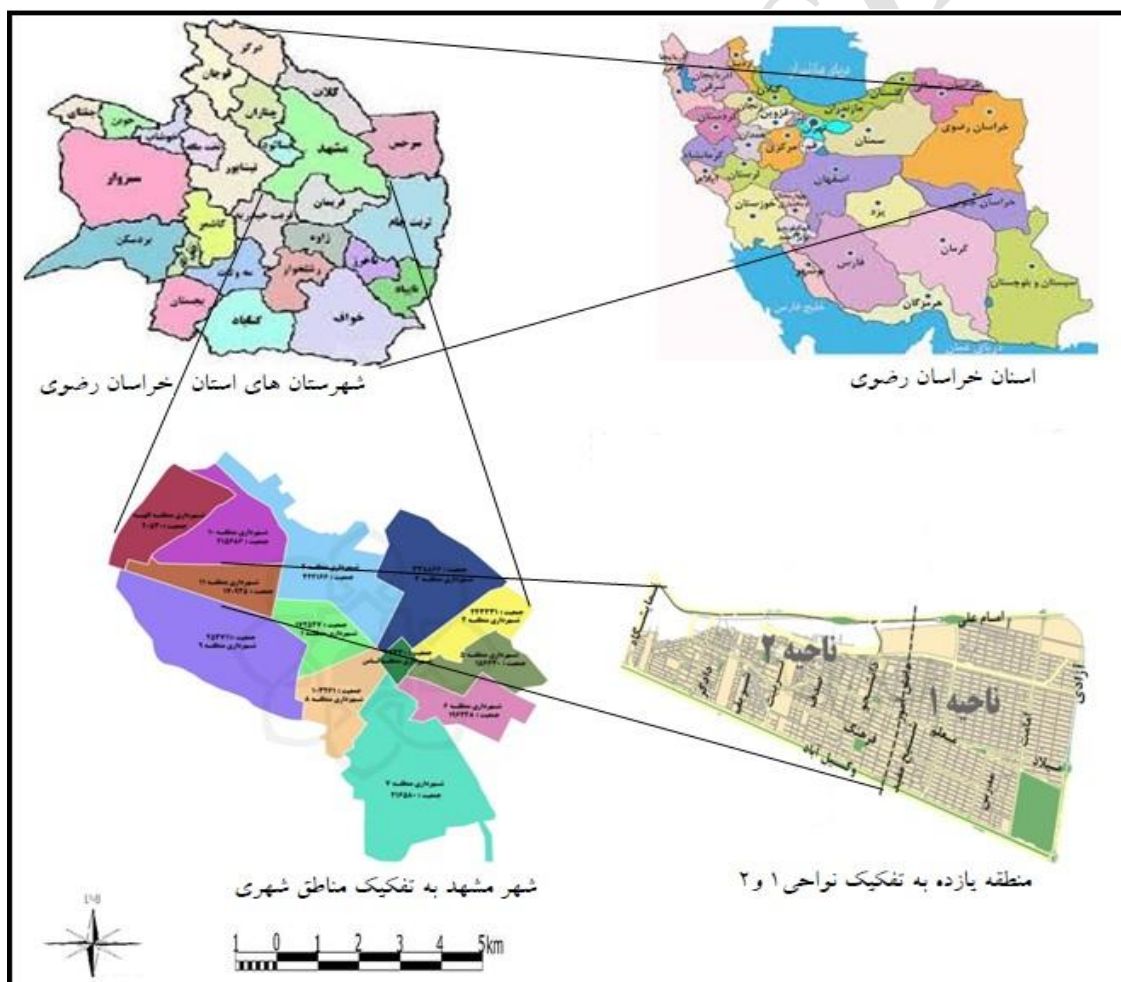
Cronbach, s Alpha	Cronbach, s Alpha Based on Standardized Items	No of Items
۰/۶۰۰	۰/۶۰۲	۵

محدوده مورد مطالعه

منطقه ۱۱ شهرداری مشهد در سال ۱۳۷۴ و در راستای دسترسی سریع تر و راحت تر شهروندان به خدمات شهری از منطقه ۱۰ تفکیک شد. این منطقه در حال حاضر وسعتی معادل ۱۸۰۰ هکتار دارد که ۶/۱۶ درصد مساحت کل شهر را به خود اختصاص داده است و بدین لحاظ مقام هفتم را در بین مناطق مشهد دارا می‌باشد.

این منطقه در راستای اجرای سیاست طرح ناحیه محوری و در راستای تکریم ارباب رجوع و شهروندان به دو ناحیه تقسیم شده و حدود ۲۲۲ هزار نفر جمعیت را در خود جای داده است که ۷/۹ درصد کل جمعیت شهر می‌باشد و تراکم جمعیتی آن ۱۲۳ نفر در هکتار است که در این بین سهم ناحیه دو از جمعیت منطقه بر اساس آمار سرشماری سال ۱۳۹۰ برابر با ۸۵۴۵۸ نفر می‌باشد.

این منطقه از شمال به میدان قائم و بزرگراه امام علی (ع)، از شرق به بزرگراه آزادی و میدان آزادی، از جنوب به بلوار وکیل آباد و از غرب به جاده شهرک جاهد و نمایشگاه محدود می‌شود. ناحیه دو منطقه ۱۱ شامل چهار محله دانشجو، تربیت، شریف و فارغ‌التحصیلان می‌باشد.

شکل شماره ۲. موقعیت محدوده مورد مطالعه

بحث و یافته‌ها

قبل از تعیین روش آماری مناسب برای تحلیل، فرضیه نرمال بودن مشاهدات به صورت استنباطی با استفاده از آماره کلموگروف-اسمیرنف، موردسنجش واقع می‌شود. در صورتی که مشاهدات از توزیع نرمال پیروی نکنند، از روش‌های نا

پارامتری به منظور تجزیه و تحلیل آماری استفاده می‌شود. برای تجزیه و تحلیل مشاهدات و بررسی تأیید یا رد فرضیات تحقیق از روش های آماری همبستگی استفاده شده است. بنابراین با توجه به اینکه سطح معناداری مربوط به تمام متغیرها کمتر از ۰/۰۵ است، فرضیه نرمال بودن مشاهدات (فرض صفر) رد شده است و مشاهدات از توزیع نرمال پیروی نمی‌کنند.

$$\begin{cases} H_0: \text{مشاهدات از توزیع نرمال پیروی نمی‌کنند} \\ H_1: \text{مشاهدات از توزیع نرمال پیروی می‌کنند} \end{cases}$$

جدول شماره ۳. آزمون کلموگروف-اسمیرنف

نام متغیر	تعداد	آماره آزمون	سطح معناداری
حوزه پایداری اجتماعی محله	۲۵۰	۵/۰۵۷	۰/۰۰۰
حوزه پایداری فرهنگی محله	۲۵۰	۲/۰۲۸	۰/۰۰۱
حوزه پایداری اقتصادی محله	۲۵۰	۲/۴۰۴	۰/۰۰۰
حوزه پایداری بوم‌شناختی محله	۲۵۰	۳/۹۳۱	۰/۰۰۰
عملکرد شورای اجتماعی	۲۵۰	۲/۴۴۲	۰/۰۰۰

جدول شماره ۴. آزمون تی تک نمونه‌ای به منظور بررسی وضعیت پایداری محله

شاخص	فراوانی	میانگین	انحراف معیار	آماره آزمون t	فاصله اطمینان ۹۵٪	
					کران پایین	کران بالا
حوزه پایداری اجتماعی محله	۲۵۰	۳/۴۱۹۷	۲/۶۸۹۱۱	۲/۴۶۸	۰/۰۱۴	۰/۰۸۴۷
حوزه پایداری فرهنگی محله	۲۵۰	۲/۸۲۰۹	۰/۷۶۷۱۱	-۳/۶۹۱	۰/۰۰۰	-۲/۲۷۴۶
حوزه پایداری اقتصادی محله	۲۵۰	۲/۵۱۸۰	۰/۸۴۷۶۷	-۸/۹۹۱	۰/۰۰۰	-۰/۵۸۷۶
حوزه پایداری بوم‌شناختی محله	۲۵۰	۲/۹۲۸۵	۱/۹۶۰۶۷	-۰/۵۷۷	۰/۵۶۵	-۰/۳۱۵۸
عملکرد شورای اجتماعی محله	۲۵۰	۰/۵۰۵۲	۰/۳۶۱۵۲	۰/۳۷۷	۰/۸۲۰	-۰/۰۳۹۸

همان گونه که در جدول ۴ مشاهده می‌شود میانگین حوزه پایداری اجتماعی محله برابر ۳/۴۲ می‌باشد، که اختلاف این عدد با مقدار متوسط ۳ در سطح ۰/۰۵ معنی دار تشخیص داده شده است ($0/05 < \text{سطح معناداری}$)، و از طرفی فاصله اطمینان موردنظر بازه مثبت می‌باشد، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که وضعیت حوزه پایداری اجتماعی محله مطلوب می‌باشد.

این مقدار برای حوزه پایداری اقتصادی محله برابر ۲/۵۲ می‌باشد، که اختلاف این عدد با مقدار متوسط ۳ در سطح ۰/۰۵ معنی دار تشخیص داده شده است و از طرفی فاصله اطمینان موردنظر بازه منفی می‌باشد، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که وضعیت حوزه پایداری اقتصادی محله نامطلوب می‌باشد. در رابطه با حوزه پایداری فرهنگی محله، میانگین برابر ۲/۸۲ می‌باشد، که اختلاف این عدد با مقدار متوسط ۳ در سطح ۰/۰۵ معنی دار تشخیص داده شده است و از طرفی فاصله اطمینان موردنظر بازه منفی می‌باشد، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که وضعیت حوزه پایداری فرهنگی محله نیز

نامطلوب می‌باشد.

مطابق با جدول فوق میانگین حوزه پایداری بوم‌شناختی محله برابر $2/93$ می‌باشد، که اختلاف این عدد با مقدار متوسط 3 در سطح $0/05$ معنی‌دار تشخیص داده نشده است ($0/05 > \text{سطح معناداری}$)، و از طرفی فاصله اطمینان موردنظر شامل صفر می‌باشد، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که وضعیت حوزه پایداری بوم‌شناختی محله متوسط می‌باشد. در رابطه با عملکرد شورای اجتماعی، میانگین عملکرد شورای اجتماعی محله برابر $0/51$ می‌باشد، که اختلاف این عدد با مقدار متوسط $0/5$ در سطح $0/05$ معنی‌دار تشخیص داده نشده است، و از طرفی فاصله اطمینان موردنظر شامل صفر می‌باشد، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که وضعیت عملکرد شورای اجتماعی محله متوسط می‌باشد.

بررسی ضریب همبستگی اسپیرمن (بین عملکرد شورای اجتماعی و پایداری اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و بوم‌شناختی محلات شهری)

برای بررسی این موضوع که همبستگی بین متغیرها به لحاظ آماری معنادار است یا خیر، از آزمون اسپیرمن استفاده شده است و همبستگی بین پایداری اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و بوم‌شناختی محلات در رابطه با عملکرد شورا، مورد بررسی قرار گرفته است.

جدول شماره ۵. بررسی مقدار همبستگی عملکرد شورای محلات و متغیرهای پایداری محلات

متغیرها	ضریب همبستگی	عملکرد شورای اجتماعی
پایداری اجتماعی محلات	ضریب همبستگی	$0/403$
	سطح معنی‌داری	$0/000$
پایداری بوم‌شناختی محلات	ضریب همبستگی	$-0/067$
	سطح معنی‌داری	$0/391$
پایداری اقتصادی محلات	ضریب همبستگی	$0/032$
	سطح معنی‌داری	$0/615$
پایداری فرهنگی محلات	ضریب همبستگی	$0/216$
	سطح معنی‌داری	$0/001$

با مقایسه سطح معناداری حاصل از آزمون با ضریب خطای $0/05$ می‌توان نتیجه گرفت میان متغیرهای عملکرد شورای اجتماعی و پایداری اقتصادی و بوم‌شناختی محلات همبستگی معناداری وجود ندارد ولی میان متغیرهای عملکرد شورای اجتماعی و پایداری اجتماعی و فرهنگی محلات همبستگی معناداری وجود داشته و با توجه به مثبت بودن عدد ضریب همبستگی نشان از وجود رابطه مستقیم بین دو متغیر می‌باشد.

نتیجه‌گیری

نتایج حاصل از آزمون تی تک نمونه‌ای و آزمون همبستگی به منظور بررسی وضعیت پایداری محله و همبستگی متغیرها در ناحیه دو منطقه یازده شهر مشهد نشان می‌دهد که پایداری اجتماعی محله، در سطح معنی‌داری به دست آمده، بنابراین می‌توان گفت که وضعیت حوزه پایداری اجتماعی محله مطلوب می‌باشد. وضعیت پایداری اقتصادی محله در سطح $0/05$ معنی‌دار تشخیص داده نشده است و این شرایط حاکی از آن است که وضعیت حوزه پایداری اقتصادی محله نامطلوب است. برای وضعیت پایداری فرهنگی محله در همان سطح معنی‌داری، رابطه معنی‌دار تشخیص داده شده است، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که وضعیت حوزه پایداری فرهنگی محله مطلوب می‌باشد.

بررسی حوزه پایداری بوم‌شناختی محله در سطح ۰/۰۵٪ معنی‌دار تشخیص داده نشده است، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که وضعیت حوزه پایداری بوم‌شناختی محله متوسط می‌باشد و برای عملکرد شورای اجتماعی؛ در سطح ۰/۰۵٪، رابطه معنی‌دار تشخیص داده نشده است، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که وضعیت عملکرد شورای اجتماعی محله متوسط می‌باشد. از آنجایی که پایداری یکی از ارکان مهم برای جوامع شهری است؛ از این رو این نظریه با تأکید بر نظریه توسعه پایدار، پایداری را در قسمت‌های ذیل تحلیل می‌نماید: پایداری اجتماعی، پایداری اقتصادی، پایداری بوم‌شناختی، پایداری مکانی-فضایی، پایداری اقتصادی و برنامه‌ریزی و پایداری مدیریتی (قائمی باج‌گیران، ۱۳۸۸).

بنابراین بین پایداری محله و پایداری اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، بوم‌شناختی و عملکرد شورای محله تفاوت معنی‌داری وجود دارد. نتایج منتج از این پژوهش با یافته‌های مدلی (۲۰۱۰)، حسینی (۱۳۸۶)، حمید مسعودی و همکاران (۱۳۹۱)، حکمت نیا و زنگی آبادی (۱۳۸۹) و هاشم شریعتمدار و همکاران (۱۳۹۱) همسویی دارد. رفتار اجتماعی- فرهنگی، وضعیت اقتصادی ساکنین محله و درآمدهای به‌دست‌آمده از محله، و چگونگی عملکرد شورای محله در پایداری محله تأثیر می‌گذارد.

در آخر می‌توان گفت فعالیت‌های شورای اجتماعی محلات از نظر مالی قابل توجیه است و اگر اطلاع‌رسانی بهتر در مورد خدمات این شورا انجام شود و دستگاه‌های اجرایی نیز هماهنگی‌های لازم را داشته باشند، می‌تواند در اداره امور شهری خدمات فراوانی را در راستای فعالیت‌های شهرداری‌ها ارائه دهد. مخصوصاً در حوزه اجتماعی نیز می‌تواند خدماتی ارزنده ارائه دهد. این شروع خوبی برای نزدیک بودن به مشکلات محله‌ها محسوب می‌شود، چرا که هیچ‌کس بهتر از خود شهروندان از مشکلات و راهکارهای حل این مشکلات آگاه نیستند. بر اساس چارچوب نظری پژوهش، مشارکت شهروندان و پایداری محله بر این تکیه دارد که فرد از طریق مشارکت و اخذ مسئولیت می‌تواند بر محله مورد سکونت خود اثرگذار باشد. به‌ویژه اگر خود او حق انتخاب مدیریت محله خود را داشته باشد.

نظریه‌های پایداری بیانگر روند تأثیرگذاری شاخص‌های مختلف اجتماعی و اقتصادی است که در راستای تثبیت سکونتگاه‌های روستایی و شهری مطرح شده است. این نظریه با تأکید بر عناصر توسعه پایدار، نظریه پایداری را در قسمت‌های ذیل تحلیل می‌نماید:

(الف) پایداری اجتماعی: خلق و ایجاد تمدن انسانی بر اساس توزیع عادلانه دارائی‌ها و درآمدها به‌منظور کاهش فاصله سطح زندگی بین اغنیا و فقرا.

(ب) پایداری اقتصادی: تخصیص بهتر و بهینه و مدیریت کاراتر منابع و پایداری تغذیه‌ای و خوداتکایی،

(ج) پایداری بوم‌شناختی: محدود کردن مصرف انواع سوخت و سایر منابع تجدید ناهشوده، کاهش حجم ضایعات، کاهش آلودگی‌ها با استفاده از مصرف انرژی و منابع قابل بازیافت، تغییر در الگوی مصرف، استفاده از تکنولوژی مناسب زیست‌محیطی و ...

(د) پایداری مدیریتی: ایجاد فرهنگ مدیریتی که ظرفیت خود اصلاحی (سازگاری) با محیط و مشارکت شهروندان را دارا می‌باشد (قائمی باج‌گیران، ۱۳۸۸: ۷۵). بر این اساس و با در نظر داشتن نحوه مشارکت افراد وجود پایداری محله بین این متغیرها تبیین می‌گردد.

با توجه به یافته‌های پژوهش می‌تواند راهکارهای را برای پایداری محلات به شرح زیر مطرح نمود:

- ❖ آشناسازی بیشتر مردم در زمینه فعالیت‌های شورای اجتماعی محلات از طریق تهیه بروشور، بنر ... و توزیع بروشورها به منازل.
- ❖ تشویق و تقویت مشارکت افراد محله در طرح‌های شهری از طریق اطمینان بخشی تأثیر اقدامات آن‌ها در برنامه‌ریزی برای محله خودشان.

- ❖ آموزش قوانین و حقوق شهروندی از طریق شورای اجتماعی محله و با هماهنگی سازمان‌های مردم‌نهاد و تشکل‌های محلی.
- ❖ ایجاد فضاهای عمومی مناسب جهت تقویت تعاملات اجتماعی و تقویت هویت محلی با برگزاری مراسم‌های مختلف از جمله سوگواری‌ها، سخنرانی‌ها، جشن‌ها و ... با مشارکت سازمان‌های مردم‌نهاد.
- ❖ برگزاری کلاس‌های سلامت و بهداشت روان در سطح محله با مشارکت پایگاه بهداشت محله، سازمان بهزیستی و ...
- ❖ تدوین برنامه‌های مناسب آموزشی در زمینه آسیب‌های اجتماعی و اجرای آن در مدارس محله و ایجاد فضاهای ورزشی برای اقشار سنی و جنسی مختلف در سطح محله.
- ❖ ایجاد ایستگاه‌های ورزش صبحگاهی و استفاده از مربیان و کارشناسان در این زمینه با هماهنگی امور تربیت بدنی و برگزاری جشنواره‌های ورزشی خانوادگی.
- ❖ ایجاد مراکزی جهت گفت‌وگوهای گروهی و دسته‌جمعی در مساجد در راستای کاهش فشار روانی ساکنان محله و افزایش برنامه‌های فراغتی خانوادگی.
- ❖ شناسایی محرومین محله و هماهنگی با کمیته امداد و خیرین محله به منظور کمک‌رسانی به ایتام و محرومان محله در اعیاد و مناسبت‌ها.
- ❖ برنامه‌های شورای اجتماعی محله می‌تواند خود زمینه‌ساز اشتغال در محله را فراهم کند. مانند کتابدار کتابخانه محله.

منابع

- ۱) احمدی، حسن (۱۳۷۹) ضرورت مشارکت مردم در فرایند شهرسازی، خبرنامه داخلی جامعه مهندسين شهر ساز، شماره ۷، صص. ۲۲-۱۵.
- ۲) ازکیا، مصطفی و غفاری، غلامرضا (۱۳۸۳) توسعه روستایی با تأکید بر جامعه روستایی ایران، تهران: نشر نی.
- ۳) اصانلو، حسن (۱۳۹۰) مرمت شهری و باز زنده سازی کانون‌های اجتماعی و آسیب‌شناسی در بافت تاریخی محله جلفای اصفهان، نشریه هویت شهر، دوره ۵، شماره ۹، صص. ۲۷-۱۷.
- ۴) اقتصادی، نهال (۱۳۹۱) مشارکت شهروندان؛ کلید توسعه پایدار اجتماعی در محلات شهری (مطالعه موردی محله باغشهر شهر شیراز)، مجله هویت شهر، زمستان ۱۳۹۱، سال ۷، شماره ۱۶، صص. ۳۳-۱۳.
- ۵) تقوایی، مسعود (۱۳۸۸) تحلیلی بر سنجش عوامل مؤثر بر مشارکت شهروندان در مدیریت شهری، مطالعه موردی منطقه ۴ شهرداری تبریز، فصلنامه مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، دوره ۱، شماره ۲، صص. ۳۶-۱۹.
- ۶) توسلی، غلام عباس (۱۳۸۳) جامعه‌شناسی شهری، چاپ هفتم، تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور
- ۷) حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۸۷) مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، تهران: انتشارات سمت.
- ۸) دبیرخانه شورای اجتماعی محلات شهر مشهد (۱۳۹۳) گزارش اساس نامه، آیین نامه و چشم‌انداز شورای اجتماعی محلات، مصوب ۱۳۹۳.
- ۹) رفیعیان، مجتبی و هودسنی، هانیه (۱۳۸۳) درآمدی بر توسعه محله‌ای پایدار: مفاهیم نظری و خواستگاه تاریخی، همایش توسعه محله‌ای، چشم‌انداز توسعه پایدار شهر تهران، شهرداری تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات اجتماعی فرهنگی.
- ۱۰) شریفیانی ثانی، مریم (۱۳۸۰) فرهنگ شهری: مشارکت شهروندی، حکمرانی شهری و مدیریت شهری، مجله مدیریت شهری، دوره ۲، شماره ۸، صص. ۴۲-۵۵.
- ۱۱) صارمی، فرید (۱۳۸۷) توسعه محله‌ای در کلان‌شهر تهران؛ مورد مطالعه: محله مسکونی بهار، پایان‌نامه کارشناسی ارشد

- جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- ۱۲) عزیری، محمدمهدی (۱۳۸۰) توسعه شهری پایدار برداشتی و تحلیلی از دیدگاه جهانی، نشریه صفا، دوره ۱۱، شماره ۳۳، صص. ۲۷-۱۴.
- ۱۳) قائمی باج‌گیران، مجید (۱۳۸۸) ارزیابی روند پایداری / ناپایداری سکونتگاه‌های روستایی با تأکید بر فعالیت‌های اقتصادی، نمونه موردی دهستان فریمان، شهرستان فریمان، دانشگاه پیام نور گنبدکاووس.
- ۱۴) محسنی، منوچهر؛ عذرا جار اللهی (۱۳۸۲) مشارکت اجتماعی در ایران، تهران: انتشارات آرون
- ۱۵) مسعودی، حمید و نوغانی، محسن (۱۳۹۵) شورای اجتماعی محلات شهر مشهد، مشارکت شهروندی محله مینا، فصلنامه مطالعات جامعه‌شناسی، سال ۶، شماره ۲۰، صص. ۹۸-۶۹.
- ۱۶) مشهدی‌زاده دهقانی، ناصر (۱۳۸۷) تحلیلی از ویژگی‌های برنامه‌ریزی شهری در ایران، چاپ سوم، تهران: انتشارات علم و صنعت،
- ۱۷) ملکی، لادن و حبیبی، میترا (۱۳۹۰) ارزیابی کیفیت محیط در محله‌های شهری (نمونه موردی: محله چیدر)، فصلنامه نامه معماری و شهرسازی، دوره ۴، شماره ۷، صص. ۱۲۷-۱۱۳.
- 18) Amado, M.P. & Santon, C.V. & Moura, E.B. & Silva, V.G. (2009) Public participation in sustainable Urban Planning "World Academy of Science, Engineering and Technology, No. 53, pp.597- 603.
- 19) Brower, Sandy. (1996) Good neighborhood, A study of in_town and suburban residential environment, pager Publisher.
- 20) Cowan, R. (2005) The dictionary of urbanism, London, and Street Wise Press
- 21) Elkin, T. & McLaren, D. & Hillman, M. (1991) Reviving the City. London: friends of the Earth.
- 22) Flint, Jim. (2009) Neigh borhoods and Community, International encyclopedia of human geography, 1st Edition, Published: Elsevier Science.
- 23) Mandeli, Khalid Nasraddin. (2008) The realities of integrating physical planning and Local management into urban development, A case study of Jeddah, Saudi Arabia. Habitat International Journal, Vol.32, No.4, pp.235-248.
- 24) Scott Brown, D. (2009) Urban Desing Since Fifty, in Krieger & Saunders (eds) Urban Desing, pp. 61-87.
- 25) Suders, peter. (2001) social the oryand the urban question, published: Routledge.